

med yxan i handen. Med uppbyggande av sina sista krafter rusade björnen upp. Jonas, som var till åren kommen och inte längre så vig, snubblade på en stubbe och föll. Över sig fick han björnen, som högg ett kraftigt brett över höger ljumske. Nu rusar mågen Gustav till för att rädda svärfar och slår med all kraft yxan i huvudet på björnen, som nu slutgiltigt dör. Det visade sig att Jonas kom lindrigt undan. Han hade i fickan snusdosan och en fällkniv, som båda bar märken av björnens tänder. Man fann att Lars Anderssons kula gått in vid vänstra bogbladet och det var ofattbart att björnen kunnat gå så långt med denna blessyr.

Efter den bravaden blev 16-åringen hyllad som hjälte i bygden och fick heta Björn-Lars. Hans muskedunder hamnade så småningom i Lungsunds hembygdsgård, där det än idag hänger på väggen och kallas "Björndundra".

Björn-Lars
efter foto 1930

Jag har sett "Björndundra" där i hembygdsgården nära 100 år efter händelsen, nämligen 1968. När jag sökte efter någon som kunde berätta mer hänvisades jag till f. Kronojägaren Fritz Karlsson 84 år, som bodde i Hyttbäcken. Av naturliga skäl hade han inga personliga minnen av händelsen, men hade i unga år hört gubbar berätta, som varit med. Vi körde med Karlsson som ciceron längs en skogsväg och han visade ut var björnen inringats på en udde i Stora Älgsjön, kallad Orrberget och visade även var björnen skjutits enligt traditionen. Den hade sedan forslats delvis över sjön och vidare till Kungsskogshyttan. Där på gårdsplanen hade folk samlats för att invänta jägarna med bytet. Bland annat en del smålänningar, som drivit oxar från sin hemtrakt till "oxhälja" i Filipstad och nu stannat till bland övriga nyfikna. Den fällda björnen var en bjässe om 30 lispund, dvs 225 kg. Skinnen köptes av baron Sköldebrand.

Den förre tjuvskytten Björn-Lars utbildade sig så småningom till skogvaktare. Ibland kan det vara lämpligt att sätta bocken till trädgårdsmästare. Han tjänstgjorde sedan i många år under Gysinge bruk och Stora Kopparbergs Bergslag. Han dog 1939 vid 86 års ålder.

Björn-Lars var min farfar.

Två säsonger i Muren

Tom Sävström

Åren 1994 och 1995 i Muren har ur hävdsynpunkt varit likartade. Nötdjuren har betat i den västra fällan och fären i den östra. Antalet nötdjur har varit minst 8 (-10) och antalet får (tackor och lamm) var 1994 28 st. och 1995 31 st. Betesperioden började den 12 maj och avslutades den 3 oktober (något senare för nötdjuren). Färens återkomst till Muren har givit mycket positivt, bl.a. är båda sidorna numera välhävdade. Båda säsongerna var tämligen varma och torra, t.o.m. Jäämurus brunn sinade.

Båda åren utfördes maskinell betesputsning i båda fällorna, genom lantbrukets försorg. Denna åtgärd är ett mycket viktigt inslag i områdets skötsel, då annars tuvtäteln växer sig hög och ger ett förfulat intryck. Putsningen utförs i mitten av juli. Den påföljande grästillväxten svarar också gynnsamt på åtgärden.

Fagningen på våren (24/4 resp. 23/4) var båda tillfällena fantastiska ur vädersynpunkt. Vårvarme med fjärilar och lövsångare. Tur med vädret har vi också haft på Ängens Dag. Den 12/8 1994 slog vi alla rekord då vi var 30-40 personer som deltog under dagen. Säkert var det publiciteten kring gårdsgårdsbygget som lockade en del. Senaste året firade vi gillet

den 7/8 då 8 deltagare kämpade i högsommarvärmen.

Väggkantslättern har på vissa mindre avsnitt varit eftersatt, men ambitionen är inför 1996 att de flesta sträckorna ska slås maskinellt. Ett mindre antal björkar har tagits bort från bl.a. slätterängen, detta för att få ner mera solljus till marken. Restaureringen av enbuskmarkerna fortsätter som planerat. En del buskar kommer att sågas bort, då de annars breder ut sig över tuvor som hyser kattfot och andra fina örter. När fären betade där längre tillbaka tuktade de enbuskarna hårt, nötdjuren däremot undviker enen som föda. Så om inget görs får vi en eneskog vilket vi inte har för avsikt att skapa. Tukt, vård och hävd är istället vad dessa marker behöver för att dess särprägel ska bevaras.

Nyheter

Den 17/5 -94 drog vi igång gårdsgårdsbygget som avslutades 17/8, efter 13 arbetsmöten. På kvällen den 1/6 -94 inhägnades växtplatsen för backrutan samt flyttades stängslet vid vippärtsbacken, med avsikt att utestänga betesdjuren från dessa ytor. I två år har de nu istället lagts till arealen lieslättrad mark. Båda åren har ett par småytor slagits maskinellt med slätterbalk. Personligen föredrar jag

dock lien, av flera skäl. En annan nyhet är att vi från och med 1994 låtit nötdjuren beta den nordvästra fällan hela säsongen. Tidigare hade vi där endast sensommarbete (2-3 veckor i augusti), vilket dock i längden visade sig ge negativa effekter på floran. Vissa partier betades bra men på alltför stora ytor har det höga gräset (piprör, timotej etc.) blivit nertrampat och obetat. Hur denna nyordning kommer att slå mot brudsporrarna i denna hage följer vi med intresse. Som mest har 13 ex. av den väldoftande orkide'n blommat i denna del (1991). De två senaste åren noterades 8 resp. 1 ex.

Slätterängen utvecklas

Slätterängen utvecklas hela tiden och såsom den blommade 1995 var den en fröjd att uppleva. Jag har nu följt ängens utveckling i 10 år och sett hur vissa arter fullkomligt "exploderat" och verkligen svarat på lieslåttern som hävdform. Även på denna äng hade vi de första åren endast sen-

Artnamn

Låsbräken (*Botrychium lunaria*)

Gökärt (*Lathyrus linifolius*)

Jungfrulin (*Polygala vulgaris*)

Ängsvädd (*Succisa pratensis*)

Slätterfibbla (*Hypochaeris maculata*)

sommarbete, med samma negativa resultat som tidigare redovisats.

De senaste fem åren har ängen slagits med lie med därpå följande efterbete. Med fagningen inräknad har vi uppenbart funnit det optimala skötselprogrammet för att bevara och utveckla ängens mångfald. Sannolikt har efterbetet en positiv effekt på floran. Det blir välhävdat (även där lien inte riktigt kommer åt) och frön trampas ner i jorden och får därmed lättare att gro. I varje fall gissar jag att så är fallet. Det behövs dock ytterligare år och undersökningar för att få svar på frågor och funderingar som finns kring skötseln av vår slätteräng. Vi får anledning återkomma när vi finner något intressant att förmedla.

Nedan räknar jag upp ett antal arter som gynnats av slåttern, där också korta kommentarer lämnas grundade på undersökningar från provrutor samt allmänna iakttagelser.

Kommentar

Uppträder med 10-tals ex. på en yta av ca. 2 m². Uppträdde först 1993.

Enormt riklig blomning 1995. Ärtväxt, sannolikt gynnad av efterbetet.

Långsam spridning.

Uppträder rikligt, blommar sent. Blommorna välbesökta av insekter.

Rekordår i antal 1995. Uppträder i bestånd.

Svinrot (*Scorzonera humilis*)

På spridning. Vissa partier kan benämnas "svinrotsäng".

Darrgräs (*Briza media*)

Långsam spridning.

Nattviol (*Platanthera bifolia*)

10 ex. 1995. Ökar.

Brudsporre (*Gymnadenia conopsea*)

2 ex. 1995. Återkomst efter fyra års bortavaro.

Jungfru Marie nycklar (*Dactylorhiza maculata*)

53 ex. 1995. Rekord! Tidigare som mest ett 20-tal.

Nytt avtal

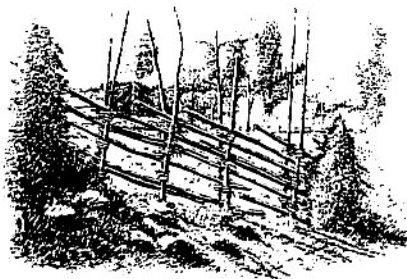
Från och med 1996 övergår vi från avsiktsförklaring (som gällt i 6 år) till att skriva ett avtal, detta enligt Storas begäran. Innehållet skiljer sig inte speciellt från den tidigare skrivningen. Nyheter grundar sig bl.a. på fårens tillkomst och att vi påtar oss ett större ansvar för ladugårdens tak- och fasadunderhåll. Och varför gör vi då det?

Vad vi förstått är inte Stora särskilt intresserade av liknande byggnader på sina marker, vilka kräver ett visst underhåll. Risker är alltså uppenbar att den förfaller och småningom blir föremål för rivning. Men att det ödet

skulle tillåtas drabba lagår'n i Muren vägrar vi acceptera. Med den skulle en viktig del av helheten i områdets natur- och kulturvärden gå förlorad. Och de trevliga svalorna, som ger Muren det där lilla extra, skulle bli hemlösa.

Därför har vi tagit på oss ansvaret att underhålla yttertaget (dvs. byta ut trasiga pannor) samt hålla ytterfasaden anständig. Avtalet har under-tecknats av Torbjörn Karlsson (Stora), Magnus Åstrand (Lantbruket), Sofia Malmberg (Kommunen) och Tom Sävström (NF). Se avtalet i sin helhet på nästa sida.

Avtal - projekt Muren, Ramnäs socken

Ängs- och hagmarkerna vid Muren i Ramnäs socken, Surahammars kommun är ett område som genom tidigare brukande och hävd bevarat en rik och intressant flora med många hävdberoende arter.

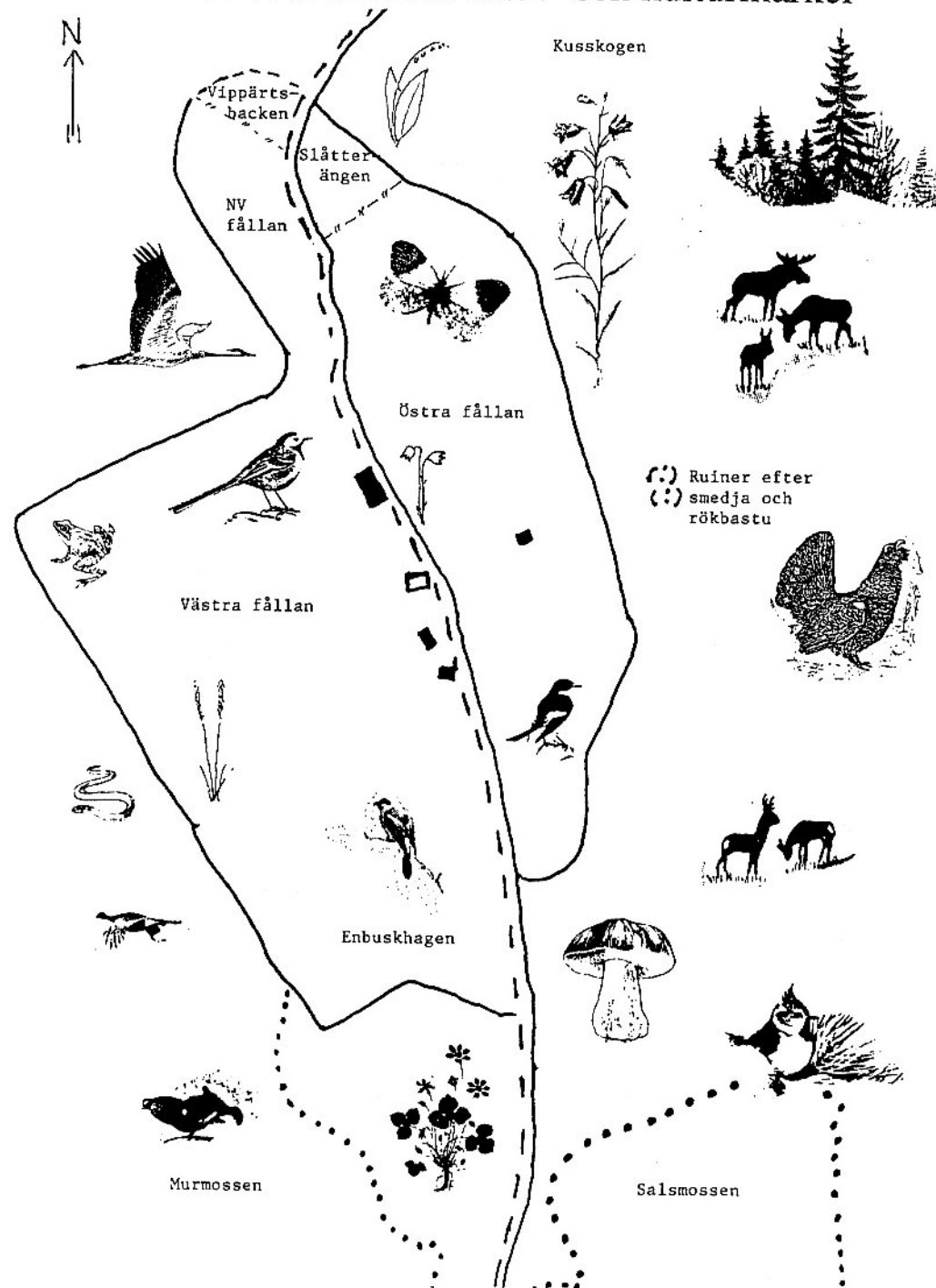
Området ägs av Stora Kopparbergs Bergslags AB och förvaltas av Stora Skog Strömsbergs Skogsförvaltning.

De biologiska och kulturella värden som området representerar har stimulerat Ramnäs lantbruk AB, Naturskyddsföreningen SBF Surahammar, Stora Skog AB samt Surahammars kommun

att gemensamt uttala sin avsikt att i ideellt syfte verka för att området bevarar sin nuvarande karaktär. För närvarande innebär detta;

- att det västra inhägnade området genom Lantbruket betas med ett betestryck motsvarande minst 8 ungnöt.
- att det östra inhägnade området betas med inlånade får. Vid behov kan nötdjuren flyttas över till denna fälla.
- att Naturskyddsföreningen genom årlig lieslåtter hävdar ängsmarkerna i områdets norra del.
- att ingen konstgödning sprids inom området.
- att Ramnäs lantbruk till markägaren erlägger en årlig arrendeavgift på 1 krona.
- att kommunen ersätter Lantbruket med ett belopp f n uppgående till 150 kr per betesdjur och år och fårägaren med 50 kr per betesdjur och år. Detta provas dock av kommunen varje år.
- att Naturskyddsföreningen i samarbete med lantbruket ansvarar för stängslet kring den norra betesfällan, att vägkanterna slåttas, att betesfällorna putsas samt att nödvändiga floravårdsåtgärder (slyröjning, försiktig gallring i trädbeståndet etc) genomförs inom hela det hävdade området. Då enstaka träd fälls tillfaller dessa Naturskyddsföreningen, att användas till bränsved.
- att Naturskyddsföreningen tillsammans med STORA äger rätt att nyttja stora ekonomibyggnaden (ladugården) mot att Naturskyddsföreningen svarar för det yttre underhållet av byggnaden och kostnaden härför, i bevarande syfte.
- att parterna kontinuerligt samråder om områdets skötsel. Avtalet löper på 5 år. Uppsägningstid 1 år.

Kartskiss över Murens natur- och kulturmarker

Så
hittar
Du
till
Muren

...och dit är Du välkommen!

Vi visar här geografiskt var Muren ligger. Med tanke på att vi fått en hel del nytillkomna medlemmar kan det vara på sin plats. Tag av första skogsbilvägen till höger efter sjön Grotten och efter ett par km är du framme.

Tag med familjen och picknick-korgen och njut av de vackra hagmarkerna och dess flora. Känn historiens vingslag, tänk dig in i hur människorna som bodde på skogen hade det förr. Markerna har brukats och formats av människa, mule och lie i minst 300 år.

OBS! Muren är sommartorp. Tag hänsyn till ägarna och sommargästerna!

Några fågelarter som häckar i Murens närhet.

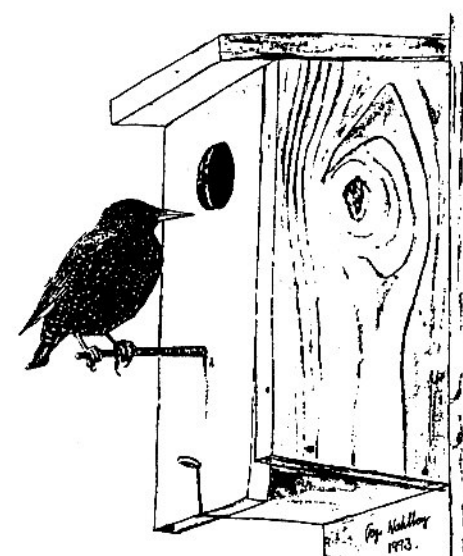
Tom Sävström

Den som besöker Muren under våren och försommaren får uppleva ett rikt fågelliv. Från traktens mossar och sjöar ljuder tranornas trumpetfanfarer och sångsvanarnas lurtoner, blandat med orrkutter, beckasinbrum och gökrop. Några tidiga morgontimmar i maj blir du "ett med naturen", då ljud- och synintrycken får tiden att stå stilla. I backen där du sitter blommar kattfot och från skogsbrynets skira grönska hörs spröda toner från "löv-smygen", *Phylloscopus trochilus*.

Naturromantik? Ja, för all del, det har vi väl råd att unna oss av - i överflöd.

Men låt oss titta närmare på vilka fågelarter som trivs och häckar i direkt anknytning till torpet och betes- och slättermarkerna där omkring. Redovisningen är inte hämtad från något speciellt år utan avser att ge en bild av de arter som mer eller mindre regelbundet häckar inom det hägnade området. Av dessa kan svalorna sägas vara direkt beroende av torpmiljön och dess ekonomibyggnader för sin häckning, liksom tornseglaren är. Den sistnämnda finner, såsom sädesärlan och staren kan göra, sin boplat under någon enkupig takpanna.

Dessa arter har uppenbart svårare komma till häckning på tak med tvåkupigt tegel (sluter tätare) och på

Staren häckar i Muren. Teckning Tage Wahlberg. Ur "Kunskapen om fåglar".

dagens plåttak utestängs de helt och tyvärr för gott. Den stora lagår'n i Muren hyser årligen mellan 10 - 20 par hussvala och 1 par ladusvala.

Holkarnas gäster

Ett stort antal holkar för stare och småfåglar har satts upp i hagarna. Staren brukar varje år häcka med 3 - 4 par och bland övriga som häckar i dessa hålrum kan nämnas svartvita flugsnappare, talgoxe, blåmes och göktyta.

Murens speciella enbuskmarker drar till sig arter som rödvingetrast, törnskata, ärtsångare och grönfink. De bygger sina bon i skydd av de tätta enbuskarna. Bon har också hittats av trädpiplärka, buskskvätta och löv-

sångare, de gömmer sina bon på marken, gärna i skydd av någon tät grästuva.

En art som spelar intensivt över gräsmarkerna våren igenom är enkelbeckasinen. Om den inte "brummar" i luften, så sitter den på backen, på en stängselstolpe eller på ladugårdstaket och utbringar sitt ljudliga tick-a tick-a. Hon bygger sitt bo omsorgsfullt skyddat under en tuva, men huruvida hon klarar det mot betesdjurens "störningar" är nog som ett lotteri.

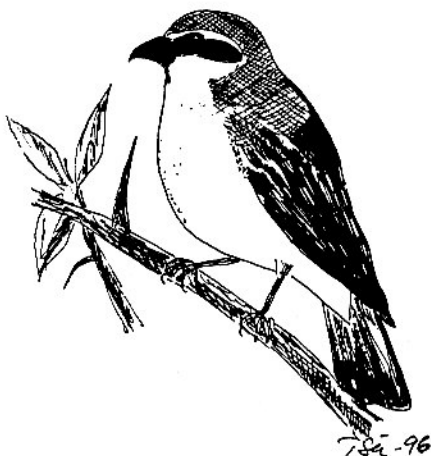
Viktig fågelbiotop

Det finns flera fågelarter, än vad som här redovisats, som döljer sina familjeliv i Murens marker. Man hör dem sjunga och hävda revir och ibland varna intensivt, men deras bon har ej noggrannare eftersökts. Här har främst fåglarnas möjligheter att finna boplatser berörts, men självklart och lika viktigt, är att biotopen är den rätta och att de kan finna god tillgång på föda.

För staren och svalorna är beteshävdan av markerna viktig. Staren söker ofta sin föda i det kortbetade gräset och svalorna får god tillgång till insekter i lufthavet. Ibland kan man se svalorna jaga koncentrerat just till den plats där betesdjuren ligger eller lungt betar - där är insektsmyllret som tätast.

"Skogsgläntan" nyttjas av många

De här öppna och örtrika gräsmarkerna har också en betydelse som födosöksområde för den omgivande

I Murens enbuskmarker finner törnskatan sin rätta häckningsmiljö.
Ill. T Sävström

skogens djur - och fågelliv. Det vet du som gärna besöker Muren. Vem har inte sett tranan spatsera i de öppna dikena efter läckerheter bland dess smådjursliv, eller ornvråken där den från någon utsiktspunkt spanat efter smågnagare och kräldjur, eller några mörka klot i form av orrtuppar i någon hagbjörk.

Det vi däremot inte ser är pärlugglans gulsvarta ögon om natten. Då ingår Murens gräsmarker i hennes revir och förhoppningsvis skall denna fantastiskt vackra uggle få känna så i all framtid, i generation efter generation... Som sagt, naturvårdsarbetet i Muren finner många anledningar.

Tippen- ett fågeleldorado på 1950-talet

Göran Lundqvist (1972)

Vid nordöstra delen av Östersjön i Surahammar, under sydligaste delen av det expanderande brukets schaktmassor, låg en gång Surahammars-traktens finaste rastplats för flyttande vadarfåglar. Birger Andersson har ägnat en stor del av sin fritid för att utforska detta en gång så storslagna fågelområde. Alla uppgifter grundar sig på hans iakttagelser.

Till i början av 1900-talet var området nordost om Östersjön, från gamla Hallstavägen ner till sjön, en stor våtäng som brukades som slättermark. Men år 1918 började Surahammars Bruk att tippa slagg ut mot sjön norrifrån. Från att ha varit slättermark undergick de närliggande våtängarna stora förändringar i och med att brukandet av dessa upphörde, som en följd av den påbörjade uttippningen från norr. Ängen omvandlades till en småningom ogenomtränglig buskskog.

Två bäckar leder ner till viken. Den ena avvattnar skogen och kärrmarkerna i sydost, den andra hade sina tillflöden från skogarna bortom Skogslund. När detta område började bebyggas ledde man kloaken ut i bäcken och lät den utan föregående rening följa vattendraget ner till Östersjön. Detta skedde någon gång på 1920-talet.

Långt tillbaka bestod vikens botten av sand. Men i och med att man började släppa ut kloak började botten att täckas av slam och bankar bildades av detta material.

Under några decennier ändrades alltså biotopen avsevärt vid Östersjöns nordöstra del. De tidigare våtängarna hade ersatts av tät buskmark. Denna förändring i biotop var gynnsam för rastande småfåglar. Därtill kom att florans på tippningen var frodig, vilket berodde på att området också hade börjat användas som avfallsplats för det i samhället växande villaområdets trädgårdar. Många av våra trädgårdsväxter växte här rikligt. De bildade slambankarna drog i sin tur till sig vadarfåglar av olika slag. Dessutom skrapade man i början av 50-talet bort det översta matjordslagret på en del av den tidigare slättermarken. Denna avskrapning kom att tidvis vara vattenfylld och hysa mängder av smådjur, vilket gjorde att många rastande vadare gick näringssök även här.

Tippens vegetation var som nämnts mycket frodig. Myckenheten av kulturväxter var en orsak till detta. Dessutom bidrog de omnämnda kloakutsläppen i sjön till att främja vattenväxternas betingelser, särskilt då vass och starr. Täta ruggbild-